

GEOPARK HEUVELRUG

(in ontwikkeling)

Toelichting begrenzing gebied en deelgebieden Geopark Heuvelrug i.o.

03-07-2019

Algemeen

Het gaat om een voorlopige begrenzing voor de voorbereiding van het Geopark i.o.. Daarbij staat de samenhang tussen de waarden van aardkunde, levende natuur, invloed van de mens en de betekenis ervan voor educatie en recreatie centraal. Het hoofdthema water en de aanwezigheid van aardkundige en overige waarden bepalen in grote lijnen de omvang en begrenzing van het geopark i.o.

Hoofdthema van het Geopark. Het internationaal meest onderscheidende thema van het geopark is de invloed van water in al zijn verschijningsvormen voor het ontstaan, de geschiedenis en het gebruik van het gebied. Daarbij gaat het om landijs, sneeuwijs, smeltwater, rivieren, de zee, grond- en oppervlaktewater. En het gebruik ervan door de mens voor allerlei doeleinden, zoals verkeer en vervoer, drinkwater, bedrijven, landbouw en defensielinies. De buitengrenzen van het geopark worden vooral bepaald door de betekenis van het water voor het ontstaan en de latere ontwikkeling van het gebied. De aardkundig interessante stuwwallen van de heuvelrug vormen als het ware de ruggengraat van het Geopark. De jaarlijkse neerslag zorgt daar voor een grote voorraad grondwater. Dat vindt zijn weg door de bodem naar de lager gelegen randgebieden waar kwel optreedt. Dat zorgt voor een internationaal bijzonder geheel van onderling samenhangende waarden op het gebied van aardkunde, hydrologie, cultuurhistorie en levende natuur.

Waarden

Aardkundige waarden

Deze liggen zowel in de hoge als lagere delen van het gebied. Langs en op de eigenlijke stuwwallen zijn er in het landschap veel gevolgen van de laatste twee ijstijden te vinden zoals water en windafzettingen, diverse reliëfvormen, smeltwaterdalen en spoelzandwaaiers (sandr). In de lager gelegen gebieden trekken oeverwallen en de stroomruggen van het Kromme Rijngebied en het eerste deel van de Vechtstreek de aandacht. Verder liggen er plassen, polders en bijzondere veengebieden die deels zijn ontgonnen. In het noordelijke deel van de Vechtstreek heeft de zee een grote invloed uitgeoefend en in het zuidelijke deel schuurde de Rijn de stuwwalverbinding met de Veluwe weg. Ten oosten van het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug lagen veengebieden die een natuurlijke grens met Gelderland vormden.

Cultuurhistorische waarden

Het gebied wordt gekenmerkt door (pre)historische bewoning op de grenzen van de hogere en lage gronden. Zo zijn op de hogere delen vooral langs de randen van de heuvelrug veel grafheuvels te vinden. Toen de lage gronden al in de middeleeuwen door middel van kanalen (griften) werden ontwaterd en het veen werd afgegraven konden deze gebieden worden ontgonnen. Voor de bescherming van het gebied werden burchten opgericht terwijl later zowel langs de Vecht als de Kromme Rijn, vanuit de steden Amsterdam en Utrecht buitenplaatsen werden aangelegd (landhuizen met landschapsparken). Dat gebeurde in veel mindere mate ook op de heuvelrug en langs vooral de westkant van het Gooi en hier en daar aan de randen van de Gelderse Vallei. Later werden het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug ook aantrekkelijke woon- en recreatiegebieden.

Militaire waarden

Het gebied als geheel wordt omgeven door waterlinies uit verschillende tijden zoals de limes langs de Lek en de Kromme Rijn, de Nieuwe Hollandse Waterlinie dat in het noorden samenvalt met een deel van de Stelling van Amsterdam en het noordelijk stuk van de Oude Hollandse Waterlinie. Aan de oostkant vormde de Grebbelinie een waterbarrière. Verder lagen sinds de middeleeuwen aan de randen van het gebied diverse grensburchten en vestingsteden zoals Rhenen, Culemborg, Vianen, Amersfoort, Utrecht, Weesp en Naarden.

Natuurwaarden

Het verschil in hoogte tussen de stuwwallen, stroomruggen en oeverwallen en het omgevende laagland zorgt voor een grote natuurlijke biodiversiteit in het gebied. Daar komt bij dat ook de grondslag en vochtgehalte ervan sterk verschilt van (grindrijk) zand tot rivier- en zeeklei en veen.

Verder zorgde de mens met de aanleg van landgoederen en door ontgrondingen voor een extra dimensie voor de levende natuur. De verschillende landschapsstijlen en beheerstrategieën leiden ook tot een grotere diversiteit van levende natuur en landschap.

Infrastructurele waarden

Als sinds de middeleeuwen werden waterstaatkundige werken uitgevoerd zoals het afdammen van de sterk verzande Kromme Rijn, het voor de scheepvaart graven van (vervangende) kanalen en de bouw van sluizen en stuwen, het beheer van het oppervlaktewater door stuwen en gemalen en het bedijken van rivieren en polders. Ook is het gebied bekend om zijn historische verbindingswegen zoals de verbindingsweg tussen de bisschopssteden Utrecht en Keulen, de Wegh der Weegen tussen Utrecht (De Bilt) en Amersfoort (Amersfoortseweg) en de Route impériale 2 tussen Parijs en Amsterdam.

Omvang

Het Geopark beslaat 't Gooi, Utrechtse Heuvelrug, Eemland, het Utrechtse deel van de Gelderse Vallei, het Utrechtse Nederrijn- en Lekgebied, de Kromme Rijnstreek en Vecht en Plassen. Zowel de buitengrenzen als de binnengrenzen van de deelgebieden kunnen nog worden aangepast. De totale omvang van het beoogde Geopark is meer dan 100.0000 hectare.

Uitgangspunten voor de begrenzing

- Voldoende omvang voor een nationaal en internationaal erkend Geopark i.o.
- Onderscheidendheid: een combinatie van zeldzaamheid en diversiteit van geowaarden, waarden van levende natuur en cultuurwaarden.
- Zowel de gehele Heuvelrug als de omliggende en daarmee verbonden natte randgebieden.
- Insluiting van de verbonden natuurlijk en cultureel waardevolle gebieden, dus inclusief het Nationaal park Heuvelrug en het Goois Natuurreservaat.
- Duidelijke begrenzing door natuurlijke en als dat niet kan culturele grenzen.

Keuzecriteria buitengrens

- Heldere afgrenzing voor deskundigen en voor bezoekers.
- Gebruik van de natuurlijke waterhuishouding op basis van waterlopen langs de randgebieden, zoals rivieren en hun oevers en gekanaliseerde riviertjes en de randmeren.
- Bij het ontbreken ervan gebruik van wegen en culturele barrières zoals (snel)wegen en kanalen.
- Gebruik van historische informatie over de ontwikkeling van de gebieden, zoals vroegere waterlopen en polderindelingen.
- De verdedigingslijnes inclusief mogelijke inundatiegebieden zijn binnen het Geopark i.o. gebracht. Daarmee wordt het Geopark i.o. omringd door lijnes uit diverse perioden. Het gaat om de Romeinse Limes, de Grebbelinie en de Nieuwe Hollandse Waterlinie, inclusief het noordelijk deel van de oude Hollandse Waterlinie en een deel van de stelling van Amsterdam. Verder liggen langs en in de buurt van de grens van het Geopark i.o. de uit de middeleeuwen stammende vestingen Amersfoort, Rhenen, Wijk bij Duurstede, Culemborg (kasteel), Vianen, Utrecht, Weesp, Muiden (en Muiderslot) en Naarden.

Toelichting op enkele keuzen buitengrens

- *Zuidgrens:* tot en met de oevergebieden van de Lek in verband met prehistorische stroomgordels (stroomruggen met oeverwallen) van de Kromme Rijn. Van Rhenen tot Wijk bij Duurstede zijn de oeverzones van de Nederrijn inclusief de Blauwe Kamer en het buitendijkse gebied (Eiland) van Maurik aangehouden.
- *Westgrens Kromme Rijngebied:* Vanaf Utrecht tot en met de Lek eerst het Merwedekanaal en daarna het middeleeuwse kanaal Doorslag naar de Kromme IJssel e.o. tot aan de Rijksweg A2.
- *Westgrens Vecht en Plassen:* beide oevergebieden van de Vecht zijn in het Geopark i.o. gebracht. Van Utrecht tot Breukelen is in dit verband het Amsterdam Rijnkanaal de westgrens. Van Breukelen tot Driemond bij Weesp liggen beide oevergebieden van de nog bestaande nevenloop van de Vecht, Oude Aa – Angstel – Het Gein, ook binnen het Geopark i.o.. De westgrens is daar achtereenvolgens de Oukooper Wetering, de Geuzensloot en de oude loop van de Angstel. Vanaf Driemond is de westgrens van het Geopark i.o. weer het Amsterdam Rijnkanaal. Dat klopt met de afbakening van het Geopark Gooi en Vecht i.o. Vervolgens loopt de grens van het Geopark i.o. noordwaarts naar het Forteiland Pampus van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam.
- *Noordgrens Geopark i.o.:* vanaf het Forteiland Pampus in het IJmeer door het Gooimeer en Emmeer.

- *Oostgrens Eemland*: begrenzing door de wetering Laak tot aan de A 28; tevens de provinciegrens voor de veenontginningen.
- *Oostgrens in Gelderse vallei*: in het algemeen de oostgrens van de Grebbelinie met de bijbehorende forten en versterkingen, dus inclusief Renswoude en Veenendaal (Emminkhuizenberg en de militaire versterkingen) en bij Leusden het landgoed Stoutenburg en omgeving. Daar komt vanuit de Veluwe de Barneveldse Beek het gebied binnen. Ter afgrenzing zijn zoveel mogelijk waterlopen en wegen gebruikt.

Keuzecriteria voor de keuze en begrenzing van deelgebieden

- Onderscheidend samenhangend gebied op basis van natuurlijke en culturele kenmerken.
- Niet te omvangrijk gebied ter bevordering betrokkenheid lokale gemeenschap.

Toelichting op enkele keuzen binnengrenzen

- Gezien de lengte van de heuvelrug is deze verdeeld in vier deelgebieden op basis van natuurlijke kenmerken.
- Het Leersumse Veld en omgeving (Ginkelduin) is gezien de aansluiting op de Gelderse vallei ondergebracht bij Heuvelrug Midden.
- Het riviergebied van Amerongen is ondergebracht bij Heuvelrug Zuid en niet bij Lek en Kromme Rijngebied.
- Er is van afgezien de stad Utrecht als apart deelgebied op te nemen. De stad is grotendeels ondergebracht bij Lek en Kromme Rijngebied, omdat het centrum ligt aan weerszijden van de (Kromme) Rijn.
- Amersfoort is ondergebracht bij Heuvelrug Midden omdat het ligt op en langs de rand van de centrale stuwwal.
- De randen van de Gelderse Vallei zijn toegevoegd aan de deelgebieden van de (Utrechtse) Heuvelrug gezien de relatie ermee ook ten aanzien van de Grebbelinie.